

До спеціалізованої вченої ради Д 27.855.03
у Державному податковому університеті

08205, Київська обл., м. Ірпінь, вул. Університетська, 31

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Сизоненка Антона Степановича
«Теорія та практика запобігання злочинності неповнолітніх в Україні»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право**

Актуальність теми дисертації. Дитина є об'єктом підвищеної уваги з боку родини, суспільства, держави. За час незалежності Українська держава постійно вживала заходи з метою формування, реалізації та зміцнення політики у сфері захисту прав і свобод дитини, що ґрунтується на системі міжнародно-правових принципів захисту прав дітей. Декларацією прав дитини (1959 р.) визначено, що дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження. Укладачі Конвенції ООН «Про права дитини» (1989 р.) обґрунтовано вважають, що основним осередком суспільства і природним середовищем для зростання і благополуччя дітей є сім'я, де неповнолітнім мають бути надані необхідні захист і сприяння, для того щоб такі особи могли повністю покласти на себе зобов'язання в рамках суспільства (Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»).

Водночас, не дивлячись на вжиті заходи, продовжують існувати негативні тенденції як в підлітковому середовищі, так і в суспільстві, зокрема, із загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень в 2023 р. значну частку становлять суспільно небезпечні діяння учинені неповнолітніми, зокрема, виявлено 1 382 (+52,2 % порівняно з 2022 р.) кримінальних правопорушень, учинених ними (294 – проступки, 1 088 – злочини). При цьому, у складі ювенальної злочинності помічається достатньо висока питома вага насильницьких злочинів, а в стані сп'яніння вчиняються умисні вбивства й

замахи на них, умисні тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, злочини, пов'язані з наркотиками та зґвалтуванням (до 70 % кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми в стані сп'яніння, наркотичної ейфорії) тощо. При цьому, незважаючи на широкий перелік наукових праць з цієї тематики, значна кількість проблемних питань залишається невирішеною. Зокрема, потребують поглибленого опрацювання понятійно-категорійний апарат, систематизація нормативно-правового забезпечення запобіжної діяльності, встановлення ролі жертви в механізмі кримінально протиправної поведінки підлітка, розробка сучасних засобів кримінологічного впливу на неповнолітнього правопорушника з використанням кращих зарубіжних практик та ін. Такі прогалини у правовій доктрині призводять до регресу кримінального законодавства та значно знижують його дієвість, що негативно впливає на рівень злочинності в країні.

Виходячи з вищевикладеного, обрана тема дисертаційного дослідження *Сизоненка Антона Степановича «Теорія та практика запобігання злочинності неповнолітніх в Україні»* є своєчасною та важливою, в якій розв'язано комплексну науково-прикладну проблему запобігання ювенальній злочинності за допомогою кримінологічного інструментарію, що полягає у формуванні цілісної концептуальної моделі з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертантом, у своїй більшості є обґрунтованими і переконливими. Автором використано значну кількість вітчизняних та зарубіжних літературних джерел, законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти України. Список використаних джерел складає 352 найменування. Аналіз змісту роботи свідчить про те, що в результаті проведеного дослідження дисертанту вдалося вирішити поставлені задачі та отримати нові, поглиблені для науки результати.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях зарахованих за темою дисертації

Структура дисертаційного дослідження, запропонована дисертантом, в цілому, є логічно побудованою та ґрунтується на комплексному підході до аналізу кримінологічних проблем. Розділи дисертації поєднані загальною метою дослідження і в них, відповідно до плану дослідження, розкривається його об'єкт і предмет. Нові положення, висновки і рекомендації у роботі обґрунтовуються, у першу чергу, за допомогою цілої низки наукових методів. Вміло застосована автором методологія наукового пошуку є традиційною для кримінологічної науки. Методологічну основу дисертаційного дослідження складає комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, серед яких: історико-правовий, системно-структурний, соціологічний, методи моделювання та наукової абстракції, а також статистичні та математичні методи.

Дисертант здійснив своє дослідження спираючись на емпіричну базу, яка включає в себе: а) систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України, Національної поліції України за 2005–2023 рр.; б) результати вивчення матеріалів 812 кримінальних проваджень за ознаками стст. 115, 185–187, 189, 289, 296 КК України; в) узагальнені дані анкетувань 311 працівників ювенальної превенції Національної поліції з Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Івано-Франківської, Житомирської, Київської, Львівської, Одеської, Черкаської областей, міста Київ; 1 250 учнів 9–11 класів та 324 учителів загальноосвітніх шкіл м. Київ.

Результати дослідження повною мірою відображені в наукових фахових виданнях автора, зміст і характер яких відповідають вимогам МОН України, а також виступах автора з доповідями основних положень дисертації на науково-практичних заходах, що в цілому свідчить про належний рівень її апробації. Основні положення та результати дисертації відображено у 26 наукових публікаціях, серед яких 20 статей, опублікованих у наукових фахових виданнях України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки

України, три – у наукометричних базах Scopus, Web of Science, дві тези доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, та одна монографія.

Аналіз змісту роботи дозволяє, в цілому, позитивно оцінити структуру дослідження, вона достатньо повно розкриває мету та поставлені задачі, які знайшли своє відображення в авторських висновках. Сформульовані дисертантом наукові положення, висновки і рекомендації обґрунтовані у повній мірі.

Значимість результатів дисертаційного дослідження для теорії та практики запобігання злочинності неповнолітніх в Україні.

Значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання в:

– *науково-дослідній роботі* – під час проведення фундаментального дослідження за темою «Інституційні спроможності України для післявоєнного відновлення: нормативно-правові механізми ефективної реалізації» (акт Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України від 3 квітня 2024 р.) і подальших наукових досліджень кримінологічних проблем злочинності, підвищення ефективності запобігання кримінальним протиправним проявам неповнолітніх (акт Центру українсько-європейського наукового співробітництва від 4 березня 2024 р.);

– *діяльності правоохоронних органів* – для розроблення й удосконалення відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовки методичних рекомендацій з питань запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються неповнолітніми, захисту потерпілих (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 5 квітня 2024 р. № 50640);

– *освітньому процесі* – для підготовки підручників, курсів лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з курсів кримінології, кримінального права, а також під час проведення різних видів занять (тренінгів) з відповідних дисциплін у процесі підготовки бакалаврів і магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі

підвищення кваліфікації працівників МВС і Національної поліції України (акт Донецького державного університету внутрішніх справ від 12 жовтня 2022 р.).

Аналіз змісту дисертаційного дослідження свідчить про самостійність проведеного дослідження, його актуальність і достатній науковий рівень, суттєве теоретичне і практичне значення. Висновки і узагальнення, яких дійшов автор, успішно можуть використовуватись і надалі у науково-дослідній, правотворчій, правоохоронній сфері та навчальному процесі.

Викладене вище може бути підставою для загальної позитивної оцінки дисертації Сизоненка Антона Степановича «Теорія та практика запобігання злочинності неповнолітніх в Україні» як самостійного наукового дослідження з актуальної й важливої для науки та практики задачі.

Не зупиняючись більш детально на загальній позитивній оцінці роботи, дисертація містить окремі дискусійні питання, які потребують додаткової аргументації чи роз'яснення автором під час прилюдного захисту, зокрема:

1. У положеннях наукової новизни, в тексті дисертації та висновках прослідковується чітка позиція про те, що «ювенальна злочинність» характеризується певними кількісними та якісними показниками й зумовлене рядом специфічних соціально-психологічних детермінант. Акцентування уваги на таких ознаках (яке простежується й у деяких розглянутих авторських визначеннях поняття «злочинність неповнолітніх») є доволі важливим і відповідає усталеним у кримінологічній науці підходам до дослідження злочинності загалом та певних її видів зокрема. При цьому, автором вказується, що виокремлення та подальше розкриття змісту таких ознак ювенальної злочинності сприятиме формуванню всебічної характеристики цього явища, яка має враховуватись під час розробки механізму запобігання ювенальній злочинності.

Такий підхід під час формулювання наукової позиції є узагальненим та потребує додаткової деталізації з приводу заявлених автором ознак ювенальної злочинності та їх можливої класифікації.

2. У підрозділі 2.2. «Детермінанти, що впливають на вчинення неповнолітніми кримінальних правопорушень» дисертантом зазначається про те, що детермінанти, які впливають на вчинення неповнолітніми кримінальних правопорушень, – це певні причини та умови, що у своїй сукупності сприяють учиненню особами, які не досягли вісімнадцятирічного віку, кримінальних правопорушень. За результатами проведеного дослідження автором зроблено загальний висновок про те, що процес детермінації злочинності неповнолітніх специфічний через їх вікові соціальні та психологічні особливості, своєрідність соціально-правового статусу, а до загальних з них варто віднести зловживання алкоголем та наркотиками (90 %); наслідування негативної поведінки дорослих (73 %); низький рівень виховної роботи в дитячих і навчальних закладах (68 %); негативний вплив засобів медіа (59 %); незайнятість, безробіття, низький рівень життя (51 %); брак координації в діяльності органів і служб у справах дітей (42 %).

Разом з тим, залишилися нерозкритими вагомі криминогенні чинники, що викликають зростання рівня злочинності неповнолітніх в умовах збройної агресії, зокрема: перебування в складних життєвих обставинах значної частини внутрішньо переміщених неповнолітніх осіб, а також дітей, які перебувають у вимушеній еміграції; когнітивний дисонанс між довоєнним мирним життям і новими реаліями воєнного часу; високий рівень розладів поведінки серед соціально вразливих груп населення тощо.

3. Системний аналіз, на якому фактично побудована робота, проведено з позицій структурування цілісного організаційно-управлінського утворення, яким є правовий механізм запобігання злочинності неповнолітніх в Україні. На жаль, автор, синтезуючи відповідне поняття, як сукупність різних за природою засобів впливу на злочинність, не врахував наявність в подібних системах синергетичних зв'язків, нелінійних за суттю та непропорційних за змістом, що дозволило б більш досконало окреслити систему запобіжної діяльності, як функціонуючу одиницю, яка буде (повинна) ґрунтуватися на опитуванні працівників прокуратури (прокурорів), органів досудового розслідування

(слідчих) та органів ювенальної превенції Національної поліції України (інспекторів), як практичних фахівців цього напрямку запобіжної роботи.

4. Пропонуючи концепцію запобігання ювенальній кримінально протиправній діяльності у короткостроковій та середньостроковій перспективах слід сформулювати і висловити авторську позицію щодо підходів та механізмів запобігання правопорушенням, різним проявам насильства та інших злочинних деліктів з боку окремих категорій неповнолітніх, зокрема: осіб, які мають розлади психіки і поведінки; дітей, які перебувають у конфлікті із законом (рецидивістів); осіб, які воз'єдналися із сім'ями після вимушеної еміграції або депортації чи окупації. Крім цього, бажано здобути результати та висновки дисертаційного дослідження й реферату підкріплювати не тільки якісними характеристиками, але й кількісними показниками здобутих результатів, обґрунтувавши достовірність та висловити рекомендації щодо їх використання у законотворчому процесі та у практичній діяльності правоохоронних органів.

Такі зауваження і побажання, зрозуміло, не вичерпують дискусії й щодо інших положень і висновків дисертанта, яка, очевидно, буде продовжена під час захисту. Вони носять локальний, переважно дискусійний характер і, в цілому, не впливають на позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому, оформлення.

Виходячи з викладеного вище, можна стверджувати, що дисертація *Сизоненка Антона Степановича «Теорія та практика запобігання злочинності неповнолітніх в Україні»* є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, яка має теоретичне значення для розвитку вітчизняної кримінологічної науки, містить нові доктринальні положення й науково-обґрунтовані результати, що у сукупності розв'язують важливу наукову проблему запобігання ювенальній злочинності за допомогою кримінологічного інструментарію, що полягає у формуванні цілісної концептуальної моделі з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики, в контексті

підвищення ефективності захисту дітей й діяльності органів сектору безпеки у запобіганні злочинності.

Зміст дисертації, в основному, відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності, робота пройшла належну апробацію. Дослідження підготовлено зрозумілою, юридично і літературно грамотною мовою. Оформлення дисертації та автореферату в цілому відповідає встановленим ДАК МОН України вимогам. Реферат ідентичний головним положенням дисертації та відображає її основний зміст, висновки та пропозиції.

Викладене вище дає підстави для **остаточного висновку** про те, що дисертація *Сизоненка Антона Степановича «Теорія та практика запобігання злочинності неповнолітніх в Україні»* відповідають вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197, а їх автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент:

**Професор кафедри права та правоохоронної діяльності
Державного університету «Житомирська політехніка»,
доктор юридичних наук, доцент
«__» жовтня 2024 р.**

Ірина ЛЕГАН

Віріть підпису засвідчує
Начальник загального відділу
Ірина Марківа

